

การสำรวจกล้วยไม้บริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย
อนุพันธ์ กงบังเกิด*, ทองพูล ราชวังอินทร์, วศินี ทองคำ, สายสมร ปาระมี
และคงศักดิ์ พร้อมเทพ

A Survey of Orchids at Phurua National Park, Phurua District, Loei Province

Anupan Kongbangkerd*, Thongpoon Ratchawang-inn, Wasinee Thongkum,
Saisamorn Paramee and Kongsakdi Promthep

หน่วยวิจัยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
จังหวัดพิษณุโลก 65000

*Corresponding author. E-mail: anupank73@hotmail.com

บทคัดย่อ

การสำรวจกล้วยไม้ป่าบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ตั้งแต่เดือน
มีนาคม 2546 ถึง มีนาคม 2548 พบจำนวน 3 วงศ์ย่อย คือ Spiranthoideae จำนวน 2 สกุล 2 ชนิด วงศ์
ย่อย Orchidoideae จำนวน 2 สกุล 6 ชนิด และวงศ์ย่อย Epidendroideae จำนวน 37 สกุล 82 ชนิด รวม
ทั้งหมด 41 สกุล รวม 90 ชนิด และไม่สามารถจำแนกชนิดได้ 1 ชนิดในสกุล *Flickingeria* สกุล
กล้วยไม้ที่พบมากที่สุด คือสกุล *Dendrobium* 20 ชนิดตามด้วย สกุล *Bulbophyllum* 11 ชนิด สกุล *Eria*
7 ชนิด สกุล *Habenaria* 5 ชนิด สกุล *Coelogyne* 4 ชนิด สกุล *Pholidota* 3 ชนิด สกุล *Liparis* สกุล
Cymbidium สกุล *Calanthe* สกุล *Panisea* สกุล *Aerides* สกุลละ 2 ชนิด และอีก 30 สกุล ที่สำรวจพบ
สกุลละ 1 ชนิด คือสกุล *Acriopsis*, *Anoectochilus*, *Anthogonium*, *Aphyllorchis*, *Appendicula*,
Arundina, *Bromheadia*, *Chiloschista*, *Cleisomeria*, *Cleisostoma*, *Doritis*, *Drymoda*, *Epigeneium*,
Eulophia, *Flickingeria*, *Gastrochilus*, *Luisia*, *Nervilia*, *Ornithochilus*, *Otochilus*, *Pecteilis*,
Polystachya, *Rhytionanthos*, *Sarcoglyphis*, *Schoenorchis*, *Spathoglottis*, *Thrixspermum*, *Trichotosia*,
Vanda และสกุล *Zeuxine* ตามลำดับ

คำสำคัญ: การสำรวจ, กล้วยไม้, อุทยานแห่งชาติภูเรือ, การตรวจสอบรายชื่อ, การจัดจำแนก

Abstract

A survey of wild orchids was conducted at Phurua national park, Phurua district, Loei province during March, 2003 – March, 2005. Ninety species in 3 subfamilies; Spiranthoideae (2 species of 2 genera), Orchidoideae (6 species of 2 genera) and Epidendroideae (82 species of 37 genera) were recorded. One species in the genus *Flickingeria* could not be identified to certain species. The large numbers of species are in the genus *Dendrobium* (20 species) followed by *Bulbophyllum* (11 species), *Eria* (7 species), *Habenaria* (5 species), *Coelogyne* (4 species), *Pholidota* (3 species), *Liparis* (2 species), *Cymbidium* (2 species), *Calanthe* (2 species), *Panisea* (2 species) and *Aerides* (2 species), respectively. The result also revealed 30 species in 30 genera: *Acriopsis*, *Anoectochilus*, *Anthogonium*, *Aphyllorchis*, *Appendicula*, *Arundina*, *Bromheadia*, *Chiloschista*, *Cleisomeria*, *Cleisostoma*, *Doritis*, *Drymoda*, *Epigeneium*, *Eulophia*, *Flickingeria*, *Gastrochilus*, *Luisia*, *Nervilia*, *Ornithochilus*, *Otochilus*, *Pecteilis*, *Polystachya*, *Rhytionanthos*, *Sarcoglyphis*, *Schoenorchis*, *Spathoglottis*, *Thrixspermum*, *Trichotosia*, *Vanda* and *Zeuxine*, respectively.

Keywords: Survey, orchids, Phurua national park, identification, classification

บทนำ

กล้วยไม้ในธรรมชาติส่วนใหญ่โดยเฉพาะกล้วยไม้อิงอาศัย จะพบขึ้นกระจายพันธุ์อยู่มากในเขตอบอุ่น และเขตร้อนของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเขตร้อนของทวีปเอเชีย อเมริกาใต้ และทวีปแอฟริกา ถือเป็นแหล่งกล้วยไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายที่สุด ประเทศไทยตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จัดเป็นศูนย์กลางการกระจายพันธุ์พืชในภูมิภาคนี้ ด้วยความเหมาะสม และได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ จึงมีสภาพป่าที่หลากหลายมีพรรณไม้ในธรรมชาติที่กระจายอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะกล้วยไม้ป่านานาชนิด มีรายงานที่แสดงถึงจำนวนกล้วยไม้ไทย ที่นักพฤกษศาสตร์ไทยและเดนมาร์กร่วมกันค้นพบ และตรวจสอบรายชื่อถูกต้องแล้วถึงปี พ.ศ. 2543 มีอยู่ 177 สกุล (genera) จำนวน 1,125 ชนิด (species) (อังเดร ชุตแมน และ เอค เดอ ไวกาล, 2000)

ในการสำรวจพรรณไม้ในประเทศไทยอย่างจริงจัง และการรวบรวมตัวอย่างกล้วยไม้เพื่อการตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ที่ถูกต้องเท่าที่มีการบันทึกไว้ เริ่มเมื่อนายแพทย์ A.F.G. Kerr (พ.ศ. 2420-2485) ชาวไอร์แลนด์ เดินทางเข้ามาในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2445 และเป็นผู้สำรวจพรรณพฤกษชาติในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ โดยเก็บพรรณไม้ตัวอย่างจากทั่วประเทศได้กว่า 25,000 ชิ้น

ในจำนวนนั้นนอกจากเป็นตัวอย่างพรรณไม้แห้งแล้วยังมีตัวอย่างกล้วยไม้ในเรือนเพาะชำ และที่เก็บเป็นตัวอย่างดองแอลกอฮอล์ รวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมาก (องค์การสวนพฤกษศาสตร์, 2543)

ศาสตราจารย์เต็ม สมิตินันท์ (พ.ศ.2463-2538) ผู้เชี่ยวชาญด้านพฤกษศาสตร์ป่าไม้ กรมป่าไม้ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญ ด้านพืชเขตร้อนระดับโลก ได้ร่วมงานกับ ศาสตราจารย์ Gunner Seidenfaden นักพฤกษศาสตร์ชาวเดนมาร์ก (พ.ศ. 2451-2542) ศึกษาการสำรวจพรรณกล้วยไม้ทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง ในช่วงปี พ.ศ. 2498-2516 และร่วมกันเขียนตำราอนุกรมวิธาน กล้วยไม้ไทย Orchids of Thailand ขึ้นเป็นรูปเล่ม และได้ตีพิมพ์ข้อมูลผลงานเพิ่มเติมลงในวารสารหลายฉบับอย่างสม่ำเสมอ อาทิ Dansk Botanisk Arkiv, Opera Botanica และ วารสาร Nordic Journal of Botany อันเป็นตำราแม่บทสำคัญของกล้วยไม้ไทยและของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นักพฤกษศาสตร์ ใช้อ้างอิงกันมาอยู่ในปัจจุบัน (องค์การสวนพฤกษศาสตร์, 2543)

สำหรับงานอนุกรมวิธาน เพื่อการจำแนกกล้วยไม้ในประเทศไทยนั้น มีการศึกษาและจัดทำไว้หลายงาน ตัวอย่างได้แก่ ชรินทร์ โกรธันท์ (2542) ได้จำแนกกล้วยไม้สกุลต่างๆ ในประเทศไทย จัดระบบ จัดหมวดหมู่ตามระบบของ Robert L. Dressler (1993). Szachetko (1995) ได้จำแนกเป็น 5 Subfamily ได้แก่ Apostasioideae, Cyripedioideae, Spiranthoideae, Ochidoideae, Epidendroideae และมีทั้งหมด 174 สกุล 1,152 ชนิด อบอุ่นที่ ไทยทอง (2543) ได้จำแนกวงศ์กล้วยไม้ออกเป็นวงศ์ย่อย (Subfamily) ตามระบบของ R. L. Dressler (1981, 1990) เนื่องจากเข้าใจง่าย และชื่อวงศ์ย่อยค่อนข้างเป็นที่ยอมรับกัน ซึ่งจำแนกเป็น 6 วงศ์ย่อย ได้แก่ Apostasioideae, Cyripedioideae, Neottioideae, Orchidoideae, Epidendroideae และ Vandoideae ต่อมาอบอุ่นที่ ไทยทอง และ ชุมพล คุณวาลี (2543) ได้จำแนกหมวดหมู่กล้วยไม้ใหม่ โดยใช้ระบบของ Dressler (1993) เป็นหลักแล้วนำมาดัดแปลงบางส่วน โดยอาศัยข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสารอ้างอิงที่ดีพิมพ์เผยแพร่ (Pridgeon และคณะ, 1999) จำแนกเป็น 5 Subfamily ได้แก่ Apostasioideae, Cyripedioideae, Vanilloideae, Ochidoideae, Epidendroideae นอกจากนี้ สกลิต สิทธิศักดิ์ธรรม และนฤมล กฤษณชาญดี (2545) ได้จำแนกกล้วยไม้ตามหลักพฤกษศาสตร์ ออกเป็น 6 วงศ์ย่อย ได้แก่ Apostasioideae, Cyripedioideae Neottioideae, Orchidoideae, Epidendroideae และ Vandoideae และครรชิต ธรรมศิริ (2547) ได้จำแนกกล้วยไม้ตาม Robert L. Dressler. ในปี พ.ศ.2524 ซึ่งจำแนกเป็น 6 วงศ์ย่อย ได้แก่ Apostasioideae, Cyripedioideae, Neottioideae, Orchidoideae, Epidendroideae และ Vandoideae

อุทยานแห่งชาติภูเรือ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ครอบคลุมเขตตำบลน้ำหนาว ตำบลท่าลี่ ตำบลลาดค่าง ตำบลหนองบัว และตำบลร่องจิก อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย มีลักษณะภูมิประเทศเป็นทิวเขาสูงสลับซับซ้อน ที่เกิดจากการสะสมตะกอนหินน้ำทะเล น้ำจืด และดินคอนสามเหลี่ยมปากน้ำ หรือเป็นที่รู้จักในชื่อของ “ชุดหินโคราช” ประกอบด้วยหินซิลส์ หินทราย หินกรวดมน มีการจัดเรียงตัวกันอย่างต่อเนื่องโดยตลอด การเรียงตัวของชั้นหินค่อนข้างราบ มียอดเขาที่สูงที่สุดคือ ยอดภูเรือ มีความสูง

ประมาณ 1,365 เมตรจากระดับน้ำทะเล และยังมียอดเขาที่สำคัญคือ ยอดภูสน มีความสูงประมาณ 1,039 เมตรจากระดับน้ำทะเลและยอดภู มีความสูงประมาณ 1,284 เมตรจากระดับน้ำทะเล ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ก่อให้เกิดลำธาร หลายสาย เช่น ห้วยน้ำคาน ห้วยบง ห้วยเทียนนา ห้วยทรายขาว ห้วยด้ว และห้วยไผ่ซึ่งเป็นต้นน้ำตก ห้วยไผ่ที่สวยงาม ความลาดชันของพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 16-30 %

สภาพพื้นที่ป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติภูเรือ มีความแปรผันตามสภาพภูมิอากาศซึ่งเป็นอากาศที่หนาวเย็น โดยเฉพาะบนภูเขาสูงมีอากาศหนาวเย็นตลอดทั้งปี สภาพภูมิประเทศเป็นยอดเขาสูง สลับซับซ้อน โดยเฉพาะชนิดและระดับความลึกของชั้นดินในช่วงกลางของพื้นที่ที่มีความสูง ตั้งแต่ 800 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไป จะตื้นและมีหินปรากฏอยู่ตามพื้นดินมากมาย จึงเป็นผลทำให้อุทยานแห่งชาติภูเรือ ประกอบด้วยสังคมพืชที่มีหลากหลายลักษณะด้วยกันกล่าวคือ ในพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,000 เมตร ขึ้นไป ส่วนใหญ่ปกคลุมด้วยป่าดงดิบเขา (Hill evergreen forest) ป่าสนเขา (Pine forest) ส่วนพื้นที่ที่ต่ำลงมา จะพบป่าดิบแล้ง (Dry evergreen forest) ป่าผสมผลัดใบ (Mixed deciduous forest) และป่าเต็งรัง (Dry dipterocarp forest) สำหรับพื้นที่ที่มีหินโผล่จำนวนมาก จะมีต้นไม้แคระแกรน เป็นสังคมพืชป่าเต็งรังแคระ ซึ่งจากสภาพป่าบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือที่มีหลายลักษณะประกอบกัน ทำให้มีความหลากหลายทางด้านพันธุ์พืชหรือสังคมป่าต่างๆ โดยเฉพาะกล้วยไม้ซึ่งที่อุทยานแห่งชาติภูเรือจะพบกล้วยไม้ที่ขึ้นและออกดอกตลอดทั้งปี ตามสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ จำแนกตามลักษณะของการพบ เช่น ช่วงฤดูแล้งและฤดูหนาวจะพบกล้วยไม้ที่เป็นกล้วยไม้อิงอาศัยเป็นส่วนใหญ่ ส่วนฤดูฝนจะพบกล้วยไม้ที่เป็นกล้วยไม้ดิน และกล้วยไม้กินซากเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการสำรวจความหลากหลายของพันธุ์กล้วยไม้ป่า ลักษณะทางสัณฐานวิทยา และจัดจำแนกกล้วยไม้ป่าที่สำรวจพบในบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ ตามหลักอนุกรมวิธาน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาสถานภาพ และอนุรักษ์กล้วยไม้ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการศึกษา

1. กำหนดพื้นที่ที่จะศึกษาและเก็บข้อมูล บริเวณที่เตรียมการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย บริเวณ ลานสาวเอ้ สวนหินพาลี สวนหินกุหลาบขาว สวนหินพานขันหมาก สระสวรรค์ ผาหญ้าใหญ่ สวนหินววนอน น้ำตกหินสามชั้น สวนลานหินแตก ลานเหมือดแอ่ โดยแบ่งเป็น 2 วิธีการศึกษาดังนี้

วิธีที่ 1 ทำการสำรวจหาชนิดของกล้วยไม้ ตามการแบ่งเขตของอุทยานสลับซ้ายขวาของเส้นทางการเดินป่า แต่ละเขตห่างจากเส้นทางเดิน 60 เมตร และให้จุดบริการที่ 2 เป็นจุดศูนย์กลางรัศมี 200 เมตร โดยกำหนดพื้นที่ที่สำรวจเป็นรูปวงกลม เพื่อทำการสำรวจกล้วยไม้

วิธีที่ 2 การเดินทางสำรวจพื้นที่ทั่วไปตามวิธีการเดินป่า โดยไม่กำหนดเขตพื้นที่

2. กำหนดระยะเวลาปฏิบัติการสำรวจโดยแบ่งออกเป็น 12 ระยะเวลาและสำรวจเดือนละ 1 ครั้ง เก็บตัวอย่างซ้ำ 2 ครั้ง

3. ดำเนินการเก็บและรวบรวมข้อมูลดังนี้

ทำการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์กล้วยไม้ป่าในท้องถิ่น โดยการถ่ายภาพบันทึกภาพ วาดรูปและจดบันทึกทำลักษณะทางสัณฐานวิทยา และนิเวศวิทยา โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

3.1 จัดเตรียมอุปกรณ์ที่ทำการศึกษาระบบบันทึกข้อมูล เช่น กล้องถ่ายรูป ฟิล์ม กล้องส่องทางไกล คอมพิวเตอร์ เครื่องปริ้นเตอร์ เครื่องสแกนเนอร์ กระดาษ ปากกา ดินสอ ไม้บรรทัด สายวัด ยางลบ

3.2 การเก็บตัวอย่างกล้วยไม้ตัวอย่างที่รวบรวมมา และข้อมูลจากการบันทึกภาพมาจำแนกชนิดและตรวจหาชื่อวิทยาศาสตร์ ของชนิดพันธุ์กล้วยไม้

3.3 การจำแนกชนิด นำตัวอย่างกล้วยไม้ที่รวบรวมมาจากการบันทึกภาพมาจำแนกชนิดออกเป็นกลุ่ม อนุวงศ์ สกุล และตรวจหาชื่อวิทยาศาสตร์ โดยใช้เอกสารทางพฤกษศาสตร์ อนุกรมวิธานที่เกี่ยวข้องกับกล้วยไม้ และทำการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านกล้วยไม้จากสวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมทั้งจัดทำคำบรรยายลักษณะของพืชวงศ์กล้วยไม้ที่พบในบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย

ผลการศึกษา

จากผลการสำรวจพืชวงศ์กล้วยไม้ (ORCHIDACEAE) บริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ระหว่างเดือน มีนาคม พ.ศ.2546 ถึง มีนาคม พ.ศ.2548 พบกล้วยไม้ที่สามารถบันทึกภาพตัวอย่างเพื่อศึกษาทางสัณฐานวิทยาของกล้วยไม้แต่ละชนิด และบันทึกรายละเอียดต่างๆ ได้แก่ ศึกษาจากต้นจริง แหล่งที่อยู่ ลักษณะทางนิเวศวิทยา ลักษณะ ลำต้น ดอก ใบ ของกล้วยไม้แต่ละชนิด จัดทำคำบรรยาย ซึ่งสามารถจำแนกสกุลและกล้วยไม้โดยใช้เกณฑ์การจำแนกวงศ์กล้วยไม้ตามการจัดหมวดหมู่ในระบบของ Robert L.Dressler (1993) และ Szlachetko (1995) (สารคดี : เมษายน 2542) พบกล้วยไม้ จำนวน 3 วงศ์ย่อย 41 สกุล 90 ชนิด (ตาราง 1, 2 และรูป 1) ดังนี้

ตาราง 1 แสดงจำนวนกล้วยไม้ที่สำรวจพบบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย

Subfamily	Genus	Species
Spiranthoideae	2	2
Orchidoideae	2	6
Epidendroideae	37	82
รวม	41	90

รูป 1 (ก-ฉ) แสดงตัวอย่างของกล้วยไม้ที่พบในบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย
Anoectochilus siamensis (1ก) *Anthogonium gracile* (1ข) *Bulbophyllum orientale* (1ค)
Bulbophyllum wallichii (1ง) *Dendrobium henryi* (1จ) และ *Habenaria rhodocheila* var.
xanthoflava (1ฉ)

ตาราง 2 แสดงการจำแนกกล้วยไม้สกุล และชนิดต่างๆ ที่สำรวจพบในบริเวณอุทยานแห่งชาติกุยบุรี อําเภอกุยบุรี จังหวัดเลย

Subfamily	Phylad	Tribe	Subtribe	Scientific Name	Thai name	Flowering period
Epidendroideae	Saprophyte	Noettieae	Limodoriinae	<i>Aphyllorchis caudata</i> Rolfe ex Dowrie	เอื้องแฝง	Sept.-Oct.
			Epipoginae	<i>Nervilia erociformis</i> (Zoll. & Mor.) Seidenf.	เอื้องใบไม้บก	Jun.-Jul.
		Malaxideae	Malaxidinae	<i>Liparis regnieri</i> Finet	ห้อยประดานก	May-Jun.
				<i>Liparis sutepensis</i> Rolfe ex Downie	เอื้องมรกต	Jul.-Aug.
		Cyrtopodiinae	Bromheadinae	<i>Bromheadia aporooides</i> Rehb. f.	เอื้องโรย	May-Jun.
			Eulophinae	<i>Eulophia spectabilis</i> (Dennst.) Suresh.	ว่านหัวควู้	May-Jun.
			Cyrtopsidinae	<i>Cymbidium bicolor</i> Lindl.	กระกระร่อนต้นข้า	Apr.-May
				<i>Cymbidium ensifolium</i> (L.) Sw.	เอื้องกุหลิน	Sept.-Oct.
			Acropodinae	<i>Acropsis indica</i> Wight	ลูกพรานมณี	Feb.-Mar.
		Arethuseae	Bletinae	<i>Calanthe cardiloglossa</i> Schltr.	เอื้องน้ำตั้น	Oct.-Nov.
				<i>Calanthe triplicate</i> (Willemet) Ames	อีข้าดอก	May-Jun.
				<i>Spathoglottis affinis</i> de Vries	เอื้องหัวข้าเหินขาว	Sept.-Oct.
				<i>Anthogonium gracile</i> Wall. ex Lindl.	ว่านพร้าว	Sept.-Oct.
		Coelogyneae	Coelogyminae	<i>Coelogyne brachyptera</i> Rehb. f.	เอื้องคำพิน	Feb.
				<i>Coelogyne lactea</i> Rehb.f.	เอื้องหินแล	Feb.
				<i>Coelogyne lentiginosa</i> Lindl.	เอื้องเทียนดำเขิน	Oct.
				<i>Panisea uniflora</i> (Lindl.) Lindl.	เอื้องรวง	Jun.-Aug.
				<i>Pholidota articulata</i> Lindl.	เอื้องคำต่อ	Jul.
				<i>Pholidota imbricata</i> W.J. Hook	เอื้องงามดอก	Jul.-Aug.

ตาราง 2 (ต่อ)

Subfamily	Phylad	Tribe	Subtribe	Scientific Name	Thai name	Flowering period
Epidendroideae	Epidendroid	Coelogyneae	Coelogyminae	<i>Pholidota recurva</i> Lindl.	เอื้องหลังเต่าคอ	Jul.
				<i>Otochilus fuscus</i> Lindl.	สร้อยระย้า	Feb.
		Epidendreae	Polystachyinae	<i>Polystachya concreta</i> (Jacq.) Garay & Sweet	หาวเขียว	Jul.
	Dendroboid	Podochileae	Eriinae	<i>Eria amica</i> Rehb. f.	นิมมานดี	Feb.-Mar.
				<i>Eria densa</i> Ridl.	เอื้องช่องงช้าง	Jul.-Aug.
				<i>Eria discolor</i> Lindl.	เอื้องตาลหิน	Jan.-Feb.
				<i>Eria javanica</i> (Sw.) Blume	เสวตสุกรี	Jul.
				<i>Eria lasiopetala</i> (Willd.) Omerod	เอื้องคำหิน	Aug.-Oct.
		Podochileae	Eriinae	<i>Eria paniculata</i> Lindl.	เอื้องดอกไม้มื่น	Apr.
				<i>Eria pannea</i> Lindl.	เอื้องนูนาง	Mar.-Apr.
				<i>Trichotosia dasiphylla</i> (Par. & Rehb. f.) Krzl.	เอื้องบีบไม่บาน	Jun.-Jul.
			Podochilinae	<i>Appendicula cornuta</i> Blume	เอื้องหางเมงกา	Sept.-Oct.
		Dendrobieae	Dendrobiinae	<i>Dendrobium actinaciforme</i> Roxb.	เอื้องยอดสร้อย	Dec.-Jan.
				<i>Dendrobium bellatulum</i> Rolfe	เอื้องแฉะดอญ	Dec.-Feb.
				<i>Dendrobium chrysyanum</i> Rehb. f.	เอื้องแฉะกุระคิง	May
				<i>Dendrobium chrysotoxum</i> Lindl.	เอื้องกำ	Mar.-Apr.
				<i>Dendrobium compactum</i> Rolfe ex W. Hackett	เอื้องข้าวดอก	Sept.-Oct.
				<i>Dendrobium devonianum</i> Paxt.	เอื้องสายม่านพระอินทร์	Mar.-Apr.
				<i>Dendrobium draconis</i> Rehb. f.	เอื้องเงิน	Mar.-Apr.

ตาราง 2 (ต่อ)

Subfamily	Phylad	Tribe	Subtribe	Scientific Name	Thai name	Flowering period
Epidendroideae	Dendrobioid	Dendrobieae	Dendrobiinae	<i>Dendrobium ellipsophyllum</i> Tang & Wang	เอื้องทอง	Jan.-Dec.
				<i>Dendrobium fimbriatum</i> Hook.	แวนซูรา	Mar.-Apr.
				<i>Dendrobium gratiosissimum</i> Rehb. f.	เอื้องกิ่งดำ	Mar.-Apr.
				<i>Dendrobium henryi</i> Schltr.	เอื้องสุริยัน	Jul.-Sept.
				<i>Dendrobium heterocarpum</i> Lindl.	เอื้องสีตาล	Nov.
				<i>Dendrobium lindleyi</i> Steud.	เอื้องผึ้ง	Apr.-May
				<i>Dendrobium pachyglossum</i> Par. & Rehb. f.	เอื้องขนหนู	Jul.
				<i>Dendrobium primulinum</i> Lindl.	เอื้องสายประสาธ	Mar.-Apr.
				<i>Dendrobium puchellum</i> Roxb. ex Lindl.	เอื้องช้างมัว	Mar.-Apr.
				<i>Dendrobium senile</i> Par. & Rehb. f.	เอื้องชะนี	Feb.
				<i>Dendrobium signatum</i> Rehb. f.	เอื้องกิ้งก่า	Feb.-Mar.
				<i>Dendrobium thyrsiflorum</i> Rehb. f.	เอื้องม่อนไข่	Mar.-Apr.
				<i>Dendrobium unicum</i> Seident.	เอื้องครึ่งแสด	Apr.-May
				<i>Epigeneium amplum</i> (Lindl.) Summerh.	เอื้องศรีเท็ง	Oct.
				<i>Flickingeria</i> sp.	เอื้องขาไก่	Jul.
			Bulbophyllinae	<i>Bulbophyllum affine</i> Lindl.	สิงโจงาม	May-Jun.
				<i>Bulbophyllum bittnerianum</i> Schltr.	สิงโตกลอกตา	Sept.
				<i>Bulbophyllum capillipes</i> . Par. & Rehb. f.	สิงโตก้านหลอด	Jan.-Feb.
				<i>Bulbophyllum hirtum</i> (J.E.Sm.) Lindl.	เอื้องกิมมีขาว	Oct.-Nov.

ตาราง 2 (ต่อ)

Subfamily	Phylad	Tribe	Subtribe	Scientific Name	Thai name	Flowering period
Epidendroideae	Dendrobioid	Dendrobieae	Bulbophyllinae	<i>Bulbophyllum macrocoleum</i> Seid.	-	Oct.
				<i>Bulbophyllum morphologorum</i> Krzl.	สิงโตวางข้าว	Jan.
				<i>Bulbophyllum odoratissimum</i> (J.E.Sm.) Lindl.	สิงโตโตมไฟ	Oct.-Nov.
				<i>Bulbophyllum orientale</i> Seidenf.	สิงโตวางทอง	Oct.-Nov.
				<i>Bulbophyllum parviflorum</i> Par. & Rehb. f.	สิงโตวางข้าวน้อย	Jan.
				<i>Bulbophyllum siamense</i> Rehb. f.	สิงโตสยาม	Jan.-Feb.
				<i>Bulbophyllum wallichii</i> Rehb. f.	สิงโตใบพาย	Feb.
				<i>Drymoda gymnopus</i> (Hook.f.) Garay, Hamer & Siegerist	เอื้องคำดอกสร้อย	Dec.-Jan.
				<i>Rhynchanthos spathulatum</i> (Rolfe ex. Cooper) Garay, Hamer & Siegerist	สิงโตช้อนทอง	Feb./ Oct.
				<i>Aerides falcata</i> Lindl.	กุหลาบกระเปาะเปิด	May-Jun.
				<i>Aerides multiflora</i> Roxb.	เอื้องมาลัยแดง	May-Jun.
				<i>Chiloschista parishii</i> Seidenf.	พญาไฉ่	Apr.-May
				<i>Cleisomeria lanatum</i> (Lindl.) Lindl. ex G. Don	เอื้องชิวาเสียดาย	Mar.-Apr.
				<i>Cleisostoma arietinum</i> (Rehb. f.) Garay	เอื้องชานพะยะ	May
				<i>Cleisostoma rostratum</i> (Lindl.) Garay	-	Jul.-Sept.
				<i>Doritis pulcherima</i> Lindl.	มัจฉิ	May
				<i>Luisia thailandica</i> Seidenf.	เอื้องดินดำ	Jun.-Aug.

ตาราง 2 (ต่อ)

Subfamily	Phylad	Tribe	Subtribe	Scientific Name	Thai name	Flowering period
Epidendroideae	Dendrobioid	Vandeae	Aeridinae	<i>Ornithochilus difformis</i> (Will. ex Lindl.) Schltr.	มังกรทอง	May
				<i>Pteroceras leopardinum</i> (Par. & Rehb. f.) Seidenf. & Smitn.	เสียดาน้อย	May-Jun.
				<i>Schoenorchis gemmata</i> (Lindl.) J.J.Sm.	เอื้องมณี	May-Jun.
				<i>Thrixspermum centipeda</i> Lour.	เอื้องกัทลิพอม	May-Jun.
				<i>Vanda denisoniana</i> Benson & Rehb. f.	สามยอดขุนตาด	Mar.
Orchidoideae		Orchideae	Habenariinae	<i>Habenaria malintana</i> (Blanco) Merrill.	-	Sept.-Oct.
				<i>Habenaria lucida</i> wall. ex Lindl.	ดุจ	Jul. -Aug.
				<i>Habenaria oblongifolia</i> Blume	-	Jan.-Feb.
				<i>Habenaria rhodocheila</i> var. <i>roseaflava</i>	คันทรงกรสีชมพู	Jul. -Aug.
				<i>Habenaria rhodocheila</i> var. <i>xanthoflava</i>	คันทรงกรสีส้ม	Jul. -Aug.
				<i>Pecteilis susanna</i> (L.) Rafin.	เอื้องตีนกบ	Jul.
Spiranthoideae		Chamaenicheae	Goodyerinae	<i>Anoectochilus siamensis</i> Schltr.	เอื้องดินสยาม	Oct.-Dec.
				<i>Zeuxine affinis</i> (Lindl.) Benth. ex Hook. f.	เอื้องดินน้อยปากกา	Oct.-Dec.
		เผ่าชอยพื้ไม่เข้า กลุ่มใด ๆ	Arundinae	<i>Arundina graminifolia</i> (D. Don) Hochr.	เอื้องดินใบไม้	Jan.-Dec.

วิจารณ์และสรุปผลการศึกษา

การสำรวจกล้วยไม้ป่าบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ตั้งแต่เดือน มีนาคม 2546 ถึง มีนาคม 2548 พบจำนวนทั้งสิ้น 3 วงศ์ย่อย ได้แก่ วงศ์ย่อย Spiranthoideae พบจำนวน 2 สกุล 2 ชนิด วงศ์ย่อย Orchidoideae พบจำนวน 2 สกุล 6 ชนิด และวงศ์ย่อย Epidendroideae พบจำนวน 37 สกุล 82 ชนิด รวมทั้งหมด 41 สกุล รวม 90 ชนิด

จากการศึกษาสำรวจพบว่า ชนิดพรรณไม้ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติภูเรือ มีความแปรผันตามสภาพภูมิอากาศซึ่งโดยเฉลี่ยเป็นอากาศที่หนาวเย็น โดยเฉพาะบนภูเขาสูงที่มีอากาศหนาวเย็นจัดตลอดทั้งปี สภาพภูมิประเทศเป็นยอดเขาสูงสลับซับซ้อน ตามสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศจำแนกตามลักษณะของการพบ ในฤดูแล้งและฤดูหนาวจะพบการออกดอกของกล้วยไม้ที่เป็นกล้วยไม้อิงอาศัยเป็นส่วนใหญ่ที่พบขึ้นบนหินหรือลานหินที่มีซากพืชซากสัตว์ทับถม ซึ่งได้แก่ สกุล *Bulbophyllum*, *Cleisomeria*, *Coelogyne*, *Doritis*, *Epigeneium*, *Eria*, *Flickingeria* และ *Trichotosia*, และที่พบขึ้นตามคาบของต้นไม้ได้แก่ *Acriopsis*, *Aerides*, *Appendicula*, *Bromheadia*, *Chiloschista*, *Cleisostoma*, *Drymoda*, *Gastrochilus*, *Ornithochilus*, *Otochilus*, *Panisea*, *Pholidota*, *Polystachya*, *Rhytionanthos*, *Sarcoglyphis*, *Schoenorchis*, *Thrixspermum* และ *Vanda* นอกจากนี้ยังพบกล้วยไม้ที่ขึ้นทั้งบนลานหินและบนต้นไม้ ได้แก่ *Dendrobium* และ *Luisia* ส่วนฤดูฝนจะพบการออกดอกของกล้วยไม้ที่เป็นกล้วยไม้ดิน และกล้วยไม้กินซาก ซึ่งส่วนใหญ่จะพบขึ้นพบดิน และบนลานหิน อันได้แก่ สกุล *Anoectochilus*, *Anthogonium*, *Aphyllorchis*, *Arundina*, *Calanthe*, *Cymbidium*, *Eulophia*, *Habenaria*, *Liparis*, *Nervilia*, *Pecteilis*, *Spathoglottis* และ *Zeuxine*

และจากการศึกษาถึงช่วงเวลาที่ยังออกดอกของกล้วยไม้บริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ พบว่า มีฤดูการออกดอกของกล้วยไม้ที่เร็วกว่าปกติเมื่อเทียบจากการอ้างอิงในเอกสารหลายฉบับ โดยเฉพาะกลุ่มของกล้วยไม้ดิน และกล้วยไม้อิงอาศัยกลุ่มกล้วยไม้สกุล *Bulbophyllum* ซึ่งมีฤดูการออกดอกที่ยาวนานกว่าปกติ และเมื่อเปรียบเทียบและศึกษาถึงลักษณะทางสัณฐานวิทยาบางประการ เช่น สีดอกและกลีบดอกจะมีความแปรผันแตกต่างออกไปจากที่มีรายงานไว้ เช่น ในกลุ่มของ *Habenaria rhodocheila* (ลิ้นมังกร) พบว่า มีความหลากหลายในสีของกลีบปากดอก เช่น สีชมพู และสีส้ม กลุ่มของ *Rhytionanthos spathulatum* (เอื้องช้อนทอง) ซึ่งตามปกติแล้วจะมีช่วงฤดูออกดอกช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ แต่จากการศึกษาพบว่า มีเอื้องช้อนทองบางต้นสามารถออกดอกได้ในช่วงเดือนตุลาคม แต่จะพบไม่มากนัก เมื่อเปรียบเทียบกับฤดูออกดอกจริง (อบนันทน์ ไททอง, 2543) และในสกุล *Dendrobium henryi* (เอื้องสายสุริยัน) ซึ่งเป็นกล้วยไม้ที่สำรวจพบครั้งแรกที่ประเทศเวียดนามเมื่อปี พ.ศ.2543 นั้น เคยมีรายงานสำรวจพบบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ก็สามารถพบได้ในบริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ และพบการออกดอกบริเวณข้อปล้องเหนือส่วนของใบ ครั้งละ 1 ดอก เช่นเดียวกัน (วิภาส วิเชียรศิลป์, 2543) นอกจากนี้ยังพบว่า *Anthogonium*

gracile (ว่านพร้าว) ซึ่งสำรวจพบนั้น มีความแปรผันในลักษณะบางประการที่พบโดยเฉพาะสีของกลีบดอก ซึ่งมีลักษณะสีดอกที่พบอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่ ดอกสีม่วง ดอกที่มีกลีบปากสีแดงกลีบดอกสีม่วง และดอกที่มีกลีบปากสีขาวกลีบดอกสีม่วง ในขณะที่ *Anthogonium gracile* หรือว่านพร้าวที่พบโดยทั่วไปนั้น มีเฉพาะดอกสีม่วงทั้งดอกเท่านั้น (สลิต สิทธิสังธรรม และนฤมล กฤษณชาญดี, 2545) และกล้วยไม้สกุล *Flickingeria* sp. ที่พบบนอุทยานแห่งชาติภูเรือ มีกลีบดอก กลีบปากสีขาวทั้งดอก ซึ่งเมื่อนำตัวอย่างดังกล่าวไปศึกษาเทียบเคียงกับลักษณะทางสัณฐานวิทยาของกล้วยไม้สกุล *Flickingeria* และผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบแล้วพบว่า ยังไม่สามารถจัดจำแนกได้ว่าเป็นชนิดใดที่แน่นอน ทั้งนี้เนื่องจาก ป่าไม้บริเวณอุทยานแห่งชาติภูเรือ เป็นสังคมป่าที่หลากหลาย ทำให้ปัจจัยทางกายภาพ เช่น ปริมาณน้ำฝน อุณหภูมิ ความชื้น ดิน และความอุดมสมบูรณ์ของป่า เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดความหลากหลายของกล้วยไม้ป่า ดังนั้น เพื่อให้กล้วยไม้ป่ายังคงสภาพความหลากหลาย ควรมีการให้ความรู้ขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของกล้วยไม้ป่าด้วย เพื่อให้ชุมชนในท้องถิ่นเห็นคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์ความสมบูรณ์ของป่าไว้ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการดำเนินการวิจัย ขอขอบคุณอาจารย์ชาติชาย พรหมหาราช ที่กรุณาช่วยเหลือในด้านการถ่ายภาพ ขอขอบคุณ นายธนากร วงษ์ศา นิสิตภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติภูเรือ และผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ทำให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- ครรชิต ธรรมศิริ. (2547). *เทคโนโลยีการผลิตกล้วยไม้*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินติ้งแอนพับลิชชิง จำกัด (มหาชน).
- ชนินท์ โกร์ตัน. (2542). *กล้วยไม้ไทยความหลากหลายที่ยังรอการค้นพบ*. สารคดี (170) หน้า 90 – 112.
- วิภาส วิเชียรศิลป์ (2543). *ตามหากกล้วยไม้ไทยในภูหลวง*. NATURE EXPLORER. 2543 (ฉบับที่ 2)
- สลิต สิทธิสังธรรม และนฤมล กฤษณชาญดี. (2545). *กล้วยไม้*. กรุงเทพฯ: บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด.
- องค์การสวนพฤกษศาสตร์ (2543). *สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ เล่ม 6 กล้วยไม้ไทย*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์.

- อบนันทน์ ไทยทอง. (2543). *กล้วยไม้ไทย*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินติงแอนแพบลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- อังเดร ชุตแมน และ เอค เดอ โวเกล. (2000). *สกุลกล้วยไม้ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม*. (อบนันทน์ ไทยทอง และชุมพล คุณวาสี): ภาควิชาพฤกษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543
- Dressler, R. L. (1981). *The Orchids: Natural History and Classification*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- Dressler, R. L. (1990). *The Orchids: Natural History and Classification*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dressler, R. L. (1993). *Phylogeny and Classification of the Orchid Family*. Dioscoides Press, Portland Oregon.
- Nantiya Vaddhanaphuti. (1997). *Wild Orchids of Thailand*. Bangkok: O.S. Printing House.
- Pridgeon, A.M., Cribb, P.J., Chase M.W. and Rasmussen F.N. (ed.). (1999). *Genera Orchidacearum, 1*, Oxford University Press.
- Szachetko D.L. (1995). *Systema Orchidacearum-Fragm. Flor. Geobot. Suppl.*, 3, 1-152.
- Withner, C. L. (1959). *The Orchid: A Scientific Survey*, United States of America.